

L'obra literària de Witold Gombrowicz a Catalunya i la censura franquista (1947–1973)

ZOFIA STASIAKIEWICZ
Universitat de Girona
zosiastas@gmail.com

Resum: La censura franquista dificultava de forma significativa la labor de les editorials, sobretot aquelles, com la barcelonina Seix Barral, que es dedicaven, entre d'altres, a la publicació d'obres d'escriptors estrangers. L'idioma, sobretot en el cas d'idiomes «minoritaris», era un obstacle a l'hora d'obtenir el consentiment de les autoritats. Aquest és el cas de l'obra del novel·lista i dramaturg polonès Witold Gombrowicz (1904–1969). Analitzant els expedients de la censura franquista dipositats a l'Arxiu General de l'Administració, tenim l'oportunitat de conèixer els informes fets pelsensors sobre l'obra de l'autor polonès.

Paraules clau: censura, literatura polonesa contemporània, traducció

Abstract: The censorship significantly hindered the work of publishers, especially those, like Seix Barral from Barcelona, who were engaged, among others, in the publication of works by foreign writers. The language, especially as far as «minority» languages are concerned, was an obstacle to obtaining the consent of the authorities. This is the case of the Polish novelist and dramatist Witold Gombrowicz (1904–1969). By analyzing the censorship records deposited in the General Archive of Administration, we have the opportunity to know the reports by the censors of the work of the Polish author.

Key words: censorship, Polish contemporary literature, translation

Malgrat una situació difícil de repressió cultural i un sistema de censura aplicat a totes les manifestacions literàries editades legalment, Barcelona va esdevenir als anys seixanta un centre editorial d'un gran abast i d'una influència considerable sobre el mercat literari espanyol. No obstant això, els editors s'havien d'enfrontar a tota una sèrie d'obstacles i impediments a l'hora d'editar un llibre quan podia ser considerat «controvertit» per les autoritats franquistes. La repressió cultural estava present en totes les vessants culturals:

El desmantelamiento de instituciones culturales (ateneos, casas del pueblo...), la desaparición de movimientos educativos avanzados, la apropiación de medios de expresión populares, las dificultades para crear otros nuevos y el exilio de muchos creadores culturales válidos en aquellas épocas, produjeron un vacío histórico que explica el peculiar caldo de cultivo en el que se desarrolló la cultura en el estado español durante el franquismo (Cisquella, Erviti i Sorolla 2002, 21–22).

La cultura i la literatura, en especial, van ser víctimes de la restrictiva censura, que dificultava enormement el treball de les editorials. Ni les obres estrangeres estaven exemptes d'un control rigorós, sovint força arbitrari. Nombrosos llibres de llengües poc accessibles, com el polonès, es traduïen no de l'original sinó d'una traducció francesa

o alemanya anterior, si aquestes existien. Als anys seixanta es pot notar una gradual i progressiva relaxació i una obertura del règim provocada, entre d'altres motius, per raons econòmiques (necessitat de creixement i d'obertura als mercats exteriors). No obstant això, no és fins a l'any 1966 que la nova llei de premsa i impremta permet una certa llibertat en la tria d'obres que es presenten a la censura, ja que el dipòsit del llibre que una editorial vol publicar ja no és obligatori sinó voluntari. Teòricament va desaparèixer la censura prèvia, tot i que la consulta voluntària va substituir-la obligant els editors a fer, de totes maneres, un dipòsit previ del llibre (Muñoz Soro 2008, 116).

1 Witold Gombrowicz a Espanya

Malgrat totes aquestes dificultats, editorials com Seix Barral van desenvolupar les seves activitats amb èxit. L'editorial va fundar, juntament amb altres editorials europees, un premi literari anual que es va atorgar entre els anys 1961 i 1967 a obres ja editades o encara inèdites.¹ Gràcies a aquesta activitat, nombrosos autors estrangers, sovint ja reconeguts internacionalment, com era el cas del polonès Witold Gombrowicz, promogut pel poeta català Gabriel Ferrater,² van poder entrar en el mercat literari català i espanyol. L'edició de les seves obres va ser clau per a l'obertura del mercat literari català i espanyol: va demostrar l'interès del gran públic per novel·listes europeus i la necessitat d'impulsar la traducció al castellà i al català d'obres narratives de difícil accés els anys de la dictadura franquista.

Witold Gombrowicz, novel·lista i dramaturg polonès, autor de novel·les cèlebres com *Ferdydurke*, *Pornografia* o *Cosmos* i obres teatrals com *El casament*,³ *Opereta*, *Ivonne, princesa de Borgonya*, va néixer en una família de terratinents i va passar la seva joventut a Varsòvia. Just abans de l'esclat de la II Guerra Mundial es trobava a l'Argentina, on es quedà durant vint-i-quatre anys. L'any 1963 tornà a Europa i després de passar un any a Berlín, s'establí al sud de França, on morí l'any 1969 a l'edat de 65 anys.

La seva obra literària es caracteritza, sobretot, per avantposar per sobre de tots els valors la fidelitat a si mateix, a la seva pròpia individualitat. Lluny d'obeir les regles preestablertes, Gombrowicz ha creat els seus propis criteris i els ha sabut transmetre a la seva obra literària. Com comenta l'autor en una entrevista recollida en el volum *Autobiografia sucinta, textos y entrevistas*: «He llegado a la conclusión de que lo que sostiene mi «yo» es mi voluntad de ser yo mismo. No sé quién soy pero sufro cuando me deforman, eso es todo.» (Gombrowicz 1972, 24 i 30). Gombrowicz insisteix en aquesta idea de no-pertinença de la seva literatura a cap moda o corrent literari indicant que això també va ser el resultat d'un cert caràcter perifèric de la seva educació i, més endavant, de la seva literatura: «Je me suis

1 Es tracta del Premi Internacional de Literatura i Premi Formentor. Witold Gombrowicz va obtenir el Premi Internacional de Literatura l'any 1967. Per a més informació, vegeu Stasiakiewicz (2015a).

2 Per a més informació sobre la relació Gombrowicz-Ferrater vegeu Stasiakiewicz (2015b).

3 *Cosmos* i *El casament* no s'han traduït al català. L'autora ha fet una traducció literal del seu títol a aquesta llengua.

formé loin de Paris, aux périphéries de la culture, ma littérature a donc trouvé son propre chemin parfois assez différent...» (Gombrowicz 1996, 190). Aquesta sembla ser l'essència de la literatura de Gombrowicz: crear-se a si mateix malgrat les modes i corrents literaris, malgrat les expectatives dels cercles literaris o les perspectives comercials de la venda de llibres. Malgrat aquesta actitud, la seva literatura està present de manera ininterrompuda a les llibreries, les seves obres s'han traduït a més de trenta idiomes i els crítics i filòlegs arreu del món continuen analitzant la seva literatura i donant-la a conèixer a més lectors, una part dels quals esdevindran veritables entusiastes de Gombrowicz.

Als anys seixanta, però, Gombrowicz, un autor de gran renom a Europa i traduït a nombroses llengües com ara el francès, l'anglès i l'italià, era encara gairebé desconegut a Catalunya i Espanya. Les seves obres literàries havien de passar primer per la censura franquista per poder ser editades al territori espanyol. No sempre va ser un simple tràmit i com veurem a continuació en alguns casos els lectors espanyols van haver d'esperar dècades per poder llegir-lo en una edició espanyola o catalana.

2 La censura de les obres literàries de Witold Gombrowicz

2.1 *Ferdydurke*

El primer registre⁴ de censura d'una obra de Gombrowicz és del 12 de desembre de 1947. És una sol·licitud d'importació de la traducció a l'espanyol de *Ferdydurke* feta el mateix any per Gombrowicz, Virgilio Piñera, Humberto Rodríguez Tomeu, Adolfo de Obieta, Luis Centurió i altres col·laboradors⁵ a Buenos Aires i editada per Argos a la col·lecció «Obras de Ficción». La presenta la Llibreria Editorial Argos, amb seu a Barcelona. Cecilia Debenedetti va finançar la traducció, que va durar aproximadament sis mesos. Gombrowicz traduïa juntament amb el grup d'amics del cafè Rex els fragments de l'obra a l'espanyol. El resultat va ser, més que una traducció, una reescriptura de l'obra, que difereix substancialment de l'original polonès. Es demanava permís per a una tirada de 300 exemplars i es fixava el preu de venda en 24 pessetes. La importació es va suspendre el 31 de gener de 1948. La mateixa sol·licitud es torna a presentar el dia 14 d'octubre de 1949,⁶ però aquest cop se sol·licita una importació de només 100 exemplars. Aquesta es denega molt ràpidament, el 24 d'octubre del mateix any, sense especificar-ne el motiu.

4 Archivo General de Administración, Alcalá de Henares. Expedient de censura literària de *Ferdydurke*, 1948.

5 Firmen l'edició «Los Traductores». Per a més informació sobre les traduccions de *Ferdydurke* vegeu Zaboklicka (2002), Zaboklicka (2005) i Zaboklicka (2010).

6 Archivo General de Administración, Alcalá de Henares. Expedient de censura literària de *Ferdydurke*, 1949.

Ferdydurke va haver d'esperar gairebé vint anys per poder ser editada a Espanya. No és fins a l'any 1967⁷ que Edicions 62 presenta l'obra en la traducció francesa⁸ a la censura espanyola. Se sollicita una tirada de 1.500 exemplars d'una edició en català. Malgrat les denegacions anteriors, el censor emet un judici positiu del llibre i n'autoritza l'edició: «Novela extraña, en la que el autor se evade de todo realismo psicológico para crear seres en cierto modo absurdos pero que responden a una lógica instaurada por el propio autor. (...) Puede autorizarse sin inconveniente». L'any 1969 l'editorial disposa el llibre una altra vegada per sollicitar-ne la reedició amb mil exemplars més, i aquesta queda aprovada el 17 d'abril de 1969.

2.2 Pornografia⁹

Tal com consta a l'expedient, conservat a l'Archivo General de la Administración d'Alcalá de Henares, l'editorial Seix Barral va demanar l'autorització de l'edició de *Pornografia* en una tirada de tres mil exemplars. Gabriel Ferrater, com a director literari de Seix Barral, en una carta de l'11 de juny de 1965, adverteix Gombrowicz sobre els possibles impediments que pot ocasionar la censura: «La chose ennuyante c'est que comme vous savez en Espagne il y a une censure préalable (...). Normalement le délai de Censure est de quelque deux mois.»¹⁰ En el cas que la censura rebutgi *Pornografia*, Ferrater proposa presentar-hi una altra novel·la de l'autor polonès, *Trans-Atlàntic*.¹¹ Tots aquests tràmits també van retardar el pagament a Gombrowicz, ja que, per poder demanar el permís d'exportació de divises, es necessitava el permís de circulació.¹²

Gabriel Ferrater assegura a Gombrowicz, en la carta del 20 de juliol de 1965, que a principis de setembre del mateix any ja s'hauria de conèixer la decisió de la censura. Per si no és favorable, el director literari de Seix Barral proposa editar l'obra a Mèxic, a l'editorial Joaquín Mortiz, com ja s'havia fet amb altres autors com Günter Grass o Carlos Fuentes.

7 Juny de 1967. Archivo General de Administración, Alcalá de Henares. Expedient de censura literària de *Ferdydurke*, 1967.

8 És la versió de Gombrowicz (1958).

9 La primera edició castellana de Seix Barral de l'any 1968 porta, com l'alemanya presentada a la censura o la italiana, el títol *La Seducción*, precisament per evitar la prohibició per part de la censura a causa del títol original.

10 GEN MSS 515, caps 3, carpeta 100. Series I. Correspondence. Ferrater, Gabriel / 1965-67. Witold Gombrowicz Archive, Beinecke Rare Book and Manuscript Library, Yale University.

11 La primera edició castellana de Barral Editores de l'any 1971 porta el títol *Transatlántico*. L'any 1986 és reeditada per Anagrama amb el mateix títol. No és fins a l'any 2003 que Seix Barral reedita la novel·la amb el títol correcte *Trans-Atlántico*. La novel·la no està traduïda al català. El títol, per coherència amb la llengua de l'article, l'ha traduït al català l'autora.

12 Carta de Ferrater a Gombrowicz del 21 de juliol de 1965. GEN MSS 515, caps 3, carpeta 100. Series I. Correspondence. Ferrater, Gabriel / 1965-67. Witold Gombrowicz Archive, Beinecke Rare Book and Manuscript Library, Yale University.

Gombrowicz, per la seva part, es mostra comprensiu amb aquestes complicacions: «Je comprends parfaitement vos difficultés avec la censure et je vais me munir de patience.»¹³ L'informe del lector P. Álvarez Turienzo, amb el número 21 i data 26 de juliol de 1965, autoritza l'edició sencera al·legant que l'obra només seria entesa per un públic molt reduït, i per tant tindria un impacte escàs. Hi podem llegir:

Novela con un significado difícil de captar. En lugar de lo perfecto, parece proponer lo imperfecto como ideal de vida. Contiene ciertas alusiones ligeramente irreverentes contra la religión y ceremonias religiosas católicas. (...) Novela que viene a desarrollarse como una especulación filosófica de la lucha entre la tendencia a la plenitud y la tendencia a lo inmaduro, a la no plenitud. Los reparos que pudieran denunciarse en una obra de carácter más popular puede admitirse en este libro difícil y dirigido a un público muy reducido.¹⁴

No obstant això, el cap de la Secció del Lectorat no emet la seva autorització fins al dia 21 de gener de 1966.¹⁵ El retard de la resposta de part de la censura —que acabarà impacientant Gombrowicz—, s'explica pel bloqueig que es va efectuar contra Carlos Barral i la seva editorial a partir de l'any 1965, problemes que es resolgueren amb una visita a Madrid de l'editor català i amb algunes altres gestions, que, finalment, no van impedir la demora d'algunes autoritzacions de la censura. Ferrater ho explica en una carta del 15 de desembre de 1965:

Je retardais et je retardais de vous écrire, parce que j'espérais toujours de pouvoir vous communiquer la réponse de la censure — mais cette réponse ne vient toujours pas. Cependant, nous avons maintenant des chances de l'obtenir bientôt. Je m'explique: pendant quelques mois, notre maison a été «bloquée» par la censure, c'est à dire qu'on ne nous donnait aucune réponse à aucune demande d'autorisation — ni dans un sens ni dans un autre. Mais M. Barral a fait une certaine démarche qui apparemment a donné des résultats, et depuis trois ou quatre semaines des autorisations ont commencé à nous parvenir. On peut donc espérer qu'une décision sur *Pornografía* ne saurait tarder. Je suis désolé de cette ridicule histoire, mais vous savez par votre pays ce que c'est que ces affaires, et je vous prie d'être compréhensif.¹⁶

13 Carta de Gombrowicz a Ferrater de l'any 1965. GEN MSS 515, caps 3, carpeta 100. Series I. Correspondence. Ferrater, Gabriel / 1965–67. Witold Gombrowicz Archive, Beinecke Rare Book and Manuscript Library, Yale University.

14 Archivo General de Administración, Alcalá de Henares. Expedient de censura literària de *La Seducción*, 1965.

15 Archivo General de Administración, Alcalá de Henares. Expedient de censura literària de *La Seducción*, 1966.

16 GEN MSS 515, caps 3, carpeta 100. Series I. Correspondence. Ferrater, Gabriel / 1965–67. Witold Gombrowicz Archive, Beinecke Rare Book and Manuscript Library, Yale University.

Finalment, Ferrater pot confirmar al novel·lista polonès que la seva obra ha estat acceptada per les autoritats franquistes: «Hier soir on a reçu à Seix Barral un coup de téléphone de notre agent à Madrid, nous annonçant que *Pornografia* a été autorisée intégralement.»¹⁷ Un cop traduïda la novella, es tornava a presentar a la censura en la versió que s'editaria i era necessari obtenir un permís de circulació. Carlos Barral patia una mica per l'evident, segons ell, erotisme de la fotografia de la coberta que tant havia agradat a Gombrowicz. No obstant això, resultava que la majoria, i entre ells els administratius de la censura, la interpretaven com una cama o un braç fent exercici.¹⁸

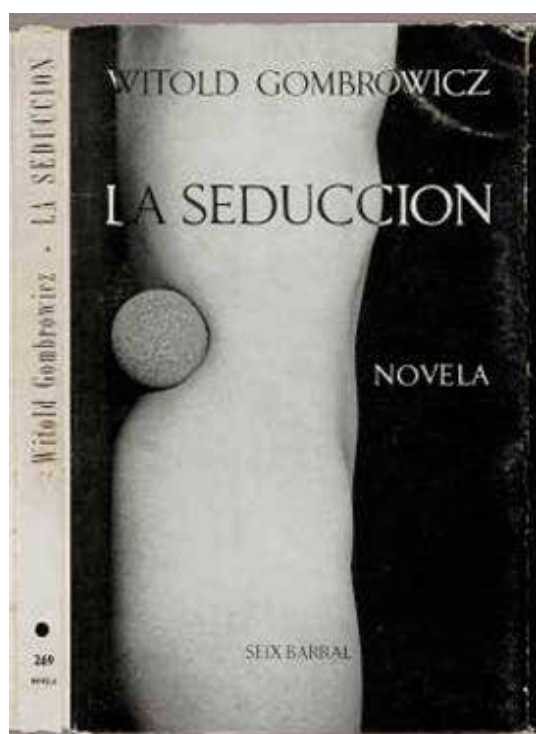

Fig.1. La coberta de *La Seducción* (1968).

2.3 *Yvonne, princesa de Borgonya*

La labor de l'Editorial Seix Barral, tot i que va ser dificultada per la censura, es va poder continuar gairebé ininterrompudament. Altres editorials també interessades per l'edició de l'obra de Gombrowicz a Espanya, com Cuadernos para el Diálogo, desgraciadament

17 25.01.1966. GEN MSS 515, caps 3, carpeta 100. Series I. Correspondence. Ferrater, Gabriel / 1965–67. Witold Gombrowicz Archive, Beinecke Rare Book and Manuscript Library, Yale University.

18 Carta de Barral a Gombrowicz del 6 de febrer de 1968. GEN MSS 515, caps 3, carpeta 100. Series I. Correspondence. Ferrater, Gabriel / 1965–67. Witold Gombrowicz Archive, Beinecke Rare Book and Manuscript Library, Yale University.

no van tenir tanta sort. Un dels seus responsables, Manuel Pérez-Estremera, informava Gombrowicz, en una carta de l'11 d'abril de 1969, que

(...) deseábamos colaborar de nuevo con Ud. en la publicación de *La boda*. Pero debido a órdenes Ministeriales, de momento hemos de suspender nuestras publicaciones, y es por eso que debemos interrumpir nuestros planes editoriales.¹⁹

Abans, l'editorial havia sol·licitat l'edició d'una de les obres teatrals de Gombrowicz, *Yvonne, princesa de Borgonya*,²⁰ amb una tirada de cinc mil exemplars. Hi consta l'informe del censor, i l'expedient encara conté la informació sobre l'autorització de l'obra, tot i que al cap de poc només es necessitaria el dipòsit previ, cosa que no significava, no obstant això, que l'obra no pogués ser denegada, o fins i tot retirada de la circulació posteriorment. Així, a l'informe podem llegir el resum de l'argument de l'obra i la seva crítica:

crítica — Teatro enclavado dentro del llamado Absurdo, de diálogo difícil, rápido y simbólico, intrascendente y atrevido. Sirve al autor para criticar una serie de posturas dignas de ser mejoradas, aunque para ello use de un lenguaje matizado de ciertas expresiones fuertes, que por otro lado están al día en la conversación vulgar.

Yvonne es va acabar publicant a Madrid, en l'edició de Cuadernos para el Diálogo, l'any 1968. Álvaro del Amo en va fer la traducció del francès. *Yvonne* i *La Seducción* van ser, per tant, les dues primeres obres de Gombrowicz traduïdes a l'espanyol i editades a la península: la primera a Madrid i la segona a Barcelona. *La Seducción* va ser segurament la primera, ja que el dipòsit per a *Yvonne* es va aprovar el 3 de desembre de 1968. El mateix any va sortir la traducció catalana de *Ferdydurke*, feta per Ramon Folch i Camarasa de l'espanyol i editada per Edicions 62 a Barcelona.

2.4 Cosmos

Tal com ja havia anunciat Gabriel Ferrater a Gombrowicz, la següent novella que volia editar Seix Barral era *Cosmos*. La consulta voluntària i el dipòsit del llibre es van efectuar el 29 d'octubre de 1969.²¹ L'edició es va autoritzar, però el permís de circulació no es va emetre fins al novembre de l'any següent.

19 GEN MSS 515, caps 3, carpeta 71. Series I. Correspondence. Cuadernos para el Diálogo / 1968–69. Witold Gombrowicz Archive, Beinecke Rare Book and Manuscript Library, Yale University.

20 Sol·licitud del 30 novembre de 1968. Archivo General de Administración, Alcalá de Henares. Expedient de censura literària d'*Yvonne, princesa de Borgonya*, 1968.

21 Archivo General de Administración, Alcalá de Henares. Expedient de *Cosmos*, 1969.

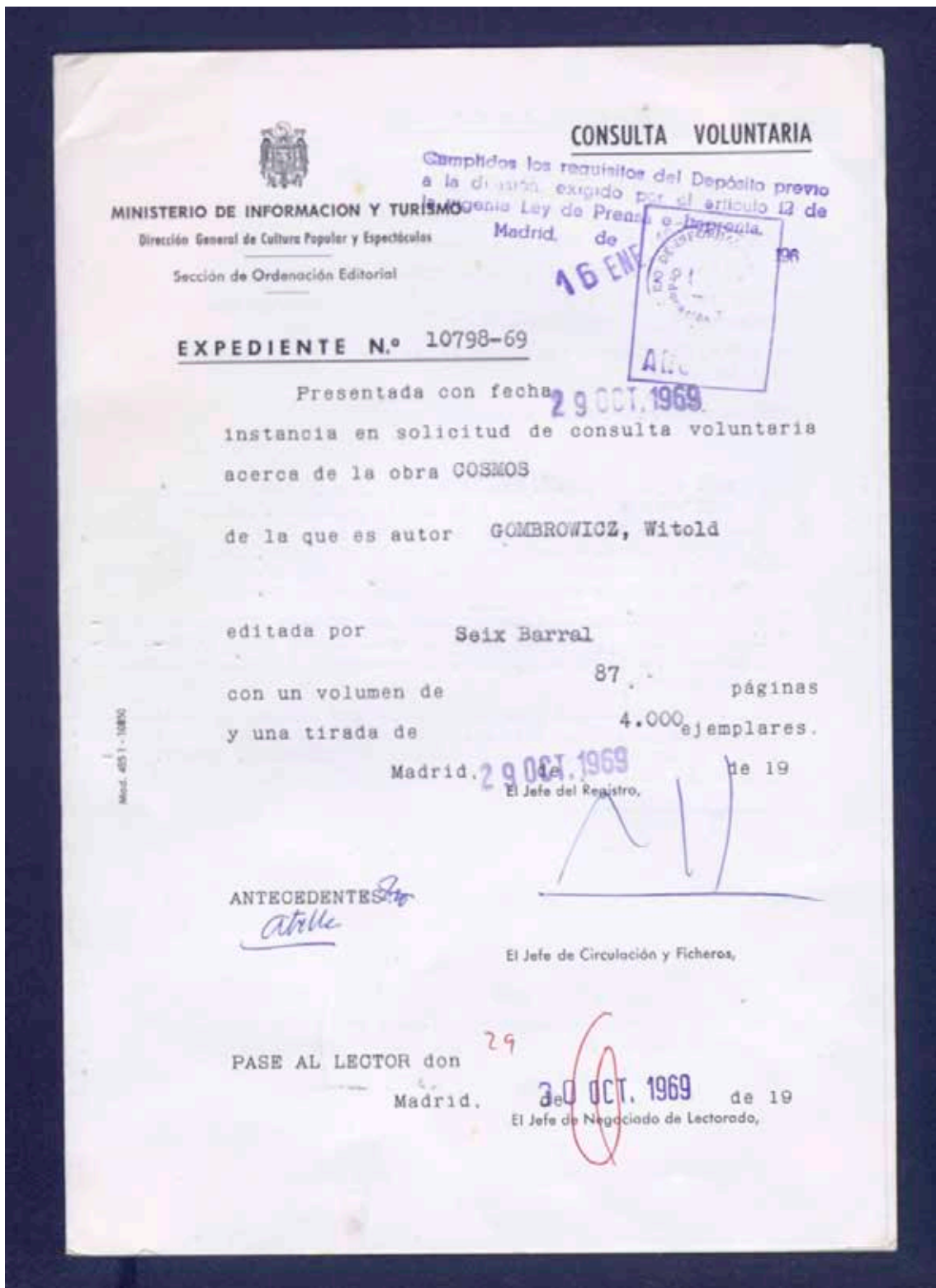

Fig. 2. Expedient de censura de la novella *Cosmos* (1969).

L'any 1969 l'editorial va sol·licitar-ne la reedició, amb una tirada de quatre mil exemplars, que també es va autoritzar.

2.5 *Els contes*

L'any 1970 una altra editorial, Tusquets, es va afegir a les editores de Gombrowicz a Espanya i va sol·licitar l'edició de tres relats: «Virginidad», «El festín de la condesa Kotłubaj» i «Crimen premeditado».²² El censor tampoc va veure cap inconvenient que s'editessin, traduïts per Sergio Pitol. Aquest cop el comentari del censor, més que una crítica, acaba sent una breu descripció del contingut dels relats sense valorar-los o analitzar-ne les possibles interpretacions. Sembla que en aquesta etapa la censura emeti opinions molt més generals i superficials i que sigui més fàcil editar llibres d'autors estrangers, ja que l'expedient d'aquest cas s'obre l'agost del 1970 i l'edició s'autoritza el febrer de l'any següent.²³

2.6 *Trans-Atlàntic*

Desgraciadament, no totes les obres de Gombrowicz van tenir la mateixa sort. L'any 1971 Barral Editores va presentar a la censura *Trans-Atlàntic*.²⁴ La sol·licitud es va fer el 19 d'octubre de 1971 per a una tirada de tres mil exemplars i l'obra es va autoritzar però amb apartats censurats:

El diálogo y el mismo lenguaje de la obra es absurdo, impertinente; a veces hasta irreverente. Se abusa en exceso de algunas palabras groseras (que anoto a lo largo de la obra) y las mayúsculas son escritas al antojo del autor lo que en algunos momentos produce confusión. (...) AUTORIZADA CON TACHADURAS.

L'informe el va firmar Eduardo Alarcón Caravantes. Els subratllats en el text es refereixen sobretot a paraules en relació amb l'església catòlica i els seus sagraments, com: «vuestra santísima», «Santo Monstruo Oscuro», «Santo Eugendro», «Santa Babosa», «El Señor Cura». A més, se suprimeixen paraules considerades vulgars: «puto», «comemierda» o «burdel». Més endavant un altre censor confirma l'opinió de Alarcón Caravantes i autoritza l'edició amb fragments suprimits. Aquest segon lector demostra el seu coneixement sobre l'autor i les circumstàncies de l'obra:

²² Archivo General de Administración, Alcalá de Henares. Expedient de *La Virginidad y otros relatos*, 1970.

²³ Posteriorment tots els contes de Gombrowicz s'agrupen i s'editen sota el títol *Bakakaj*.

²⁴ Archivo General de Administración, Alcalá de Henares. Expedient de *Trans-Atlantyk*, 1971.

Es obra de un emigrado polaco, escritor que viajó a la Argentina el año 1939, poco antes de estallar la guerra, y que, llegada ésta, se negó a regresar declarándose apóstata de la «polonidad». El libro viene a ser una crítica sarcástica de la Polonia tradicional, de la «santa», «heroica», «gloriosa» y «genial» Polonia, es decir, de todos los tópicos literarios creados en torno a la Polonia de la preguerra, así como de su respeto a la tradición, de la sumisión irrevocable de los hijos a la autoridad paterna, etc. La crítica está llevada en un estilo lleno de simbolismos y alegorías y en un confuso mundo de carácter kafkiano en el clima de la colonia polaca que vive en Buenos Aires. (...) Abundan las expresiones groseras y sucias, que sin embargo a mi entender carecen de importancia, porque el mismo carácter simbólico de la narración disminuye su crudeza, aparte de que algunas de esas expresiones son muy populares y comunes en La Argentina. (...) A mi entender lo más delicado de la obra es que constituye un ataque al espíritu de la Polonia tradicional, en cuanto ello puede ser ofensivo para esta nación, aunque la crítica alcanza más bien a defectos reales y no está exenta de amor a Polonia.

Llegint aquest informe, és difícil no tenir la impressió que la novella va agradar al censor i que aquest, tot i que suprimint els fragments més controvertits, va voler que s'edités. En efecte, *Trans-Atlàntico* es va editar a Barcelona, a Barral Editores, l'any 1971, en una traducció al castellà feta de l'original polonès per Kazimierz Piekarec i Sergio Pitoll.

2.7 Obres teatrals

Les dues obres teatrals que fins llavors no s'havien editat a Espanya, *El casament*²⁵ i *Opereta*, no van sortir en castellà fins a l'any 1973. Barral Editores, la nova editorial fundada per Carlos Barral l'any 1970, va sol·licitar el permís per editar-les el 13 de juliol de 1972.²⁶ El censor expressa la seva opinió sobre les obres i redacta l'informe, en què aconsella la denegació, el dia 20 de juliol:

Dos piezas teatrales que se mueven en un ambiente de fantasía soñadora, con personajes artificiales que disfrutan con su juego y cuyas características muy personales hacen difícil el valorarlas y juzgarlas. La idea central de la primera —MATRIMONIO— según palabras del mismo autor, es la realización de la iglesia terrestre nacida entre los Hombres (...). La segunda —OPERETA— tiene como idea central la desnudez soñada por Albertina y la vestidura de otros. «Juventud desnuda para siempre» es el leit motiv. (...) Como la anterior, carece además de valor positivo alguno, y de la misma manera DEBE SER DENEGADA.

25 El títol original *Ślub* s'ha traduït erròniament com *Matrimonio* a l'edició espanyola. Sens dubte, la traducció correcta seria *El casament*. La versió castellana de l'obra feta per mateix Gombrowicz i Alejandro Rússovich i publicada el 1948 a Buenos Aires porta el títol de *El casamiento*.

26 Archivo General de Administración, Alcalá de Henares. Expedient de *Matrimonio* i *Opereta*, 1972.

Segons el segell de l'administració, l'edició es denega el 28 de juliol de 1972. Abans, el dia 26 de juliol, el lector-censor número 58 emet un altre informe que també recomana la denegació del permís de publicació de les dues obres teatrals:

El género de estas dos piezas es de difícil calificación. Llevan un cariz cómico, pero el contenido, si bien no acabamos de comprenderlo, se muestra sospechoso, recordando ese arte comunista al servicio de la revolución. Contienen las dos piezas muchas frases de ateísmo, desprecio a lo sagrado y de una enorme vulgaridad (véanse los subrayados a rojo y lápiz). La primera, si no nos equivocamos, es un desafío a toda moral; la segunda, una burla de las diferencias sociales, donde la desnudez resulta la revolución.

El Ministeri d'Informació i Turisme emet una carta a l'editorial, amb data del 28 de juliol de 1972, en què es comunica que «no es aconsejable la edición de la obra».²⁷

Antonio Patón, el delegat de Barral Editores a Madrid, envia una carta el 29 de setembre de 1972 a Faustino Sánchez Marín, del Servei d'Orientació Bibliogràfica del Ministeri d'Informació i Turisme, en què li demana que es reconsideri la denegació del permís per publicar les dues obres de Gombrowicz. Hi allega que es tracta d'un autor representatiu, guanyador del Premi Internacional de Literatura i ja conegut pel públic espanyol, ja que anteriorment s'havien editat les seves novel·les *Pornografía*, *Cosmos* i *Transatlántic*. A més, com afirma l'autor de la carta, es tracta d'un autor que reiteradament havia negat qualsevol contingut polític de les seves obres i aquestes tampoc contien cap ofensa a la religió o als «bons costums». Finalment, Patón afegeix que l'obra «consiste en una farsa donde es posible usar una serie de licencias contrarias a la verosimilitud y a la congruencia que son propias de este específico género literario».²⁸ L'editorial presenta una nova sol·licitud de consulta voluntària de reconsideració de l'obra. Es demana permís per a una tirada de sis mil exemplars, amb data de 5 d'octubre de 1972. Aquest cop és el lector número 43 qui avalua l'obra i emet l'informe el 17 d'octubre de 1972:

La obra además de encerrar un relativismo absoluto, en el que el hombre es el autor de toda ley y ésta es su libertad, entraña una ironía de lo sagrado y religioso, rayando ya en lo burlesco. La segunda pieza *Opereta* tiene por tema la moda —su versatilidad—, pero resulta ser una exaltación de la desnudez. Lleva además como contrapunto la lucha de clases y la revolución de las masas. NO AUTORIZABLE

El dia 20 d'octubre l'obra es passa al lector número 49, Rafael García Campos, per confirmar la decisió de l'anterior lector. Aquesta vegada l'obra es qualifica de «no autorizable» amb data del 30 d'octubre de 1972. Hi consta, al mateix temps, una anotació amb data del 31 d'octubre de 1972: «tachaduras comunicadas verbalmente a la editorial». L'editorial segueix

27 Archivo General de Administración, Alcalá de Henares. Expedient de *Matrimonio* i *Opereta*, 1972.

28 Archivo General de Administración, Alcalá de Henares. Expedient de *Matrimonio* i *Opereta*, 1972.

intentant convèncer la censura per poder editar les obres i presenta una nova sol·licitud el 6 de febrer de 1973. No obstant això, el cap de la secció de lectorat confirma la decisió del censor el 8 de febrer de 1973.

Els fragments o les paraules subratllades a què es refereixen els censors en els informes anteriors fan referència a la religió, a l'església catòlica i els seus sacraments o als «bons costums». Així, per exemple, els censors subratllen o suprimeixen a la còpia mecanografiada de la traducció de *El casament*: «¿Y qué importa Dios si yo estoy aquí?», «¡Es como si se celebrase una misa!», «Así pues, en el nombre del Padre y del Hijo, y de la Madre y del Hijo, toma asiento...», «¡Tiene más jeta que un cura!», «¿Quieres que con mi dedo te consagre sacerdote?», «Es cierto, he sido yo quien la ha hecho virgen...», «(...) matrimonio (...), en vez de servirse de estas ceremonias pasadas de moda...», «¡Me administraré a mí mismo el sacramento del matrimonio!», «Si un elefante o un cocodrilo pueden ser Dios, ¿por qué no podría serlo yo?», «¡Y terrestre Iglesia, humana, de la cual soy sacerdote!», i a *Opereta*: «Yo deposito a mi Dios en este ataúd. La misa ha terminado», «la santa desnudez humana». Al mateix temps se censuren els fragments considerats inapropiats o obscens: «En seguida quieres besar. Pues bien, yo no me dejaré, porque no soy el coño de la Bernarda, que se puede tocar en cualquier esquina», «¡Se ruega no hacer marranadas con esta puerca marrana de pies de marrana con sucia jeta de cerda!», «cerdos marranos de cochinas y el cerdo (...). ¡Es un cerdo, coño!», «todo se ha jodido...», «¡El rey es un cornudo!» i totes les paraules: «culo», «cerdo», «imbécil», «idiota», «culo de cerdo», «puta», independentment del context. A *Opereta* hi ha, significativament, menys paraules censurades: «desnudez», «culo», «¡La santa desnudez humana!», però, de totes formes, se'n prohibeix l'edició. Finalment, l'editorial Barral Editores s'arrisca i edita l'obra, amb dipòsit previ voluntari, l'any 1973, en una traducció feta de la francesa per Javier Fernández de Castro. En aquest cas l'editorial no va rebre cap sanció. Sens dubte, la censura literària es va anar relaxant a mesura que passaven els anys, i al final dels anys seixanta i principi dels setanta s'editaven cada cop més obres estrangeres. No obstant això, la censura estava vigent i, com ens mostra l'exemple de *El casament* i *Opereta*, encara hi havia obres l'edició de les quals es prohibia íntegrament.

2.8 Autobiografía sucinta. Textos i entrevistes i Correspondència

La següent obra presentada a la censura va ser *Autobiografía sucinta. Textos y entrevistas* (Anagrama). Es va demanar el permís el 15 de gener de 1973, per a una tirada de quatre mil exemplars. Aquest cop ja no es va emetre un informe sobre l'autorització o la denegació de l'edició, sinó que s'autoritzava el dipòsit voluntari de l'obra:

En este pequeño volumen se han reunido algunos documentos que pueden dar una rápida imagen de la vida, la obra y la personalidad, interesante y sugestiva, de este escritor polaco muerto recientemente. A través de estas pocas páginas surge la figura

de un hombre que ha adaptado ante la vida y el mundo una actitud libre e imaginativa e incluso humorística, con un cierto deje de escepticismo y que no alardea de sus más auténticas y profundas actitudes sino, humorísticamente, de las que el papanatismo literario e intelectualoide, le adjudica con una miopía digna de mayor causa.²⁹

També l'any 1973 es va autoritzar l'edició íntegra en castellà de la *Correspondència* entre Witold Gombrowicz i Jean Dubuffet demanada per Anagrama (18 de gener de 1973).³⁰ L'informe favorable el va redactar el lector Pedro Rodrigo Martínez. Va ser l'última obra de Gombrowicz presentada a la censura espanyola.

Com hem pogut veure, la sort de les obres de Gombrowicz va ser molt desigual. Algunes de les seves obres es van editar sense cap intervenció per part de la censura franquista, mentre que d'altres, com *El casament* i *Opereta* es denegaven de forma sistemàtica. Els informes elaborats pelsensors són heterogenis: des de descripcions senzilles de l'argument de l'obra fins a una anàlisi força exhaustiva del contingut. La censura, sens dubte, va retardar considerablement l'edició de les obres de Gombrowicz a Espanya. Mentre als anys seixanta el novel·lista polonès gaudia del reconeixement tardà de la seva obra literària a la veïna França, a Espanya encara era gairebé un autor inexistent. No va ser fins a l'any 1968 que van sortir *La Seducción* (Seix Barral) i *Ivonne, princesa de Borgoña* (Cuadernos para el Diálogo).

Gràcies als expedients de censura, tenim la primera mostra de la «recepció» de les obres de Gombrowicz. Els lectors-censors eren els primers, després dels editors, que llegien les obres, generalment en una traducció francesa o castellana, i jutjaven si aquestes es podien editar en un país limitat per una dictadura de caire catòlic i feixista. Amb el canvi de règim, a partir del 1975, les obres ja no estaven subjectes al control de la censura, i això va possibilitar l'edició íntegra en castellà i d'alguns títols en català, de l'obra literària de Witold Gombrowicz.

Referències bibliogràfiques

- Abellán, Manuel L. 1982. «Censura y autocensura en la producción literaria española». *Nuevo Hispánico* 1: 169–180.
- Beneyto, Antonio. 1975. *Censura y política en los escritores españoles*. Barcelona: Editorial Euros.
- Carlucci, Laura. 2012. «Sistema censor y prácticas traductoras en la etapa franquista: el caso de Giovannino Guareschi». *Transfer* 7, 1–2 (maig): 60–72.
- Cisquella, Georgina, José Luis Erviti, i José A. Sorolla. 2002. *La represión cultural en el franquismo*. Barcelona: Anagrama.

²⁹ Archivo General de Administración, Alcalá de Henares. Expedient d'*Autobiografía sucinta. Textos y entrevistas*, 1973.

³⁰ Archivo General de Administración, Alcalá de Henares. Expedient de *Correspondencia*, 1973.

- Gallofré Virgili, Maria Josepa. 1991. *L'edició catalana i la censura franquista (1939-1951)*. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat.
- . 2007. «Censura i nous models culturals». Dins Jordi Font Agulló, dir., *Història i memòria: el franquisme i els seus efectes als Països Catalans*. València: Universitat de València.
- Gombrowicz, Witold. 1947. *Ferdydurke*. Traducció de Virgilio Piñera i Humberto Rodríguez Tomeu. Buenos Aires: Argos.
- . 1958. *Ferdydurke*. Traducció de Roland Martin i Witold Gombrowicz. París: Julliard.
- . 1962. *La pornographie*. Traducció de Georges Lisowski. Prefaci de Witold Gombrowicz. París: Julliard.
- . 1968a. *Ferdydurke*. Traducció de Ramon Folch i Camarasa. Barcelona: Edicions 62.
- . 1968b. *La Seducción*. Traducció de Gabriel Ferrater. Barcelona: Seix Barral.
- . 1968c. *Yvonne, princesa de Borgoña*. Traducció d'Álvaro del Amo. Madrid: Cuadernos para el Diálogo.
- . 1969. *Cosmos*. Traducció de Sergio Pitol. Barcelona: Barral Editores.
- . 1970. *La virginidad*. Traducció de Sergio Pitol. Barcelona: Tusquets.
- . 1971. *Transatlántico*. Traducció de Kazimierz Piekarec i Sergio Pitol. Barcelona: Barral Editores.
- . 1972. *Autobiografía sucinta, textos y entrevistas*. Traducció de Javier Fernández de Castro. Barcelona: Editorial Anagrama.
- . 1973. *Matrimonio. Opereta*. Traducció de Javier Fernández de Castro. Barcelona: Barral Editores.
- . 1996. *Testament. Entretiens avec Dominique de Roux*. París: Gallimard.
- Muñoz Soro, Javier. 2008. «Vigilar y censurar. La censura editorial tras la ley de prensa e imprenta, 1966-1976». Dins Eduardo Ruiz Bautista, ed., *Tiempo de censura. La represión editorial durante el franquismo*, 111-142. Gijón: Trea.
- Stasiakiewicz, Zofia. 2015a. «“Cette belle victoire”. The backstage of awarding Prix International de Littérature (1967) to Witold Gombrowicz». Dins Krzysztof Ćwikliński, Anna Spólna i Dominika Świtkowska, eds., *Gombrowicz z przodu i z tyłu*, 65-74. Radom: UTH.
- . 2015b. «Witold Gombrowicz in Spain». *The Polish Review* 2: 39-52.
- Zaboklicka, Bożena. 2002. «*Ferdydurke* de Witold Gombrowicz en España: ¿traducciones o versiones?». Dins Fernando Presa González, ed., *España y el mundo eslavo. Relaciones culturales, literarias y lingüísticas*, 567-573. Madrid: Gram Ediciones.
- . 2005. «Historia de las traducciones de *Ferdydurke* de Witold Gombrowicz en España». Dins Assumpta Camps, Jacqueline A. Hurlley i Ana Moya, eds., *Traducción, (sub)versión, transcreación*, 339-352. Barcelona: PPU.
- . 2010. «*Ferdydurke* w Katalonii: dwa przekłady, dwie różne powieści». Dins Jerzy Jarzębski, ed., *Witold Gombrowicz nasz współczesny*, 87-99. Cracòvia: Universitas.
- . 2012. «De la perifèria al centre: el cas de *Ferdydurke* de Witold Gombrowicz». *Anuari de Filologia. Llengües i Literatures Modernes* 2: 97-107.